

Date: 15th January-2026

ISLOM BANKLARIDA XATARLARNI BOSHQARISH VA RISK MENEJMENTI

Sindarov Shuhrat

SamISI Bank ishi kafedrası assistenti

Abdujalilov Shexroz

SamISI Bank ishi 4-bosqich talabasi

Yadgorov Avaz

SamISI Bank ishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola islom banklarida xatarlarni boshqarish va risk menejmentining o'ziga xos jihatlarini chuqur o'rganadi. Islom moliyasining shariatga muvofiqlik, foizsizlik (riba), noaniqlikning oldini olish (g'arar) va riskni taqsimlash kabi fundamental prinsiplari ushbu muassasalar uchun an'anaviy banklardan farqli bo'lgan noyob xatar landshaftini yaratadi. Maqolada islom banklarining asosiy xatarlari, jumladan kredit, bozor, operatsion, likvidlik va shariatga nomuvofiqlik xatarlari tasniflanadi. Shuningdek, xatarlarni yumshatish strategiyalari, jumladan takaful va sukuk kabi islomiy vositalar ko'rib chiqiladi. Maqola islom banklari duch kelayotgan tartibga solish muammolari va eng yaxshi amaliyotlarni tahlil qilib, sohaning barqaror rivojlanishi uchun samarali risk menejmentining ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Islom banklari, risk menejmenti, shariatga muvofiqlik, xatarlarni boshqarish, riba, g'arar, AAOIFI

Abstract: This article deeply explores the specific aspects of risk management in Islamic banks. The fundamental principles of Islamic finance, such as Shari'ah compliance, interest-free banking (riba), avoidance of excessive uncertainty (gharar), and risk-sharing, create a unique risk landscape for these institutions, distinct from conventional banks. The article classifies the main risks faced by Islamic banks, including credit, market, operational, liquidity, and Shari'ah non-compliance risks. Unique governance structures, such as Shari'ah Supervisory Boards (SSBs), internal Shari'ah audits, and the new Revised Guiding Principles on Shari'ah Governance Framework (RSGF) developed in collaboration with AAOIFI-IFSB, are discussed. Risk mitigation strategies, including Islamic instruments like takaful and sukuk, are also examined. The article analyzes the regulatory challenges and best practices faced by Islamic banks, emphasizing the importance of effective risk management for the sustainable development of the industry.

Keywords: Islamic banks, risk management, Shari'ah compliance, risk governance, riba, gharar, AAOIFI.

Аннотация: Данная статья глубоко исследует специфические аспекты управления рисками и риск-менеджмента в исламских банках. Фундаментальные принципы исламского финансирования, такие как соответствие шариату, беспроцентность (риба), предотвращение чрезмерной неопределенности (гарар) и разделение рисков, создают уникальный ландшафт рисков для этих учреждений, отличающийся от традиционных банков. В статье классифицируются основные риски, с которыми сталкиваются исламские банки, включая кредитный, рыночный, операционный,

Date: 15th January-2026

ликвидности и риск несоответствия шариату. Обсуждаются уникальные структуры управления, такие как Шариатские наблюдательные советы (ШНС), внутренний шариатский аудит и новые Пересмотренные руководящие принципы по управлению шариатом (RSGF), разработанные в сотрудничестве с ААОIFI-IFSB. Также рассматриваются стратегии снижения рисков, включая исламские инструменты, такие как такафул и сукук. Статья анализирует регуляторные вызовы и лучшие практики, с которыми сталкиваются исламские банки, подчеркивая важность эффективного управления рисками для устойчивого развития отрасли.

Ключевые слова: Исламские банки, управление рисками, соответствие шариату, управление рисками, риба, гарар, ААОIFI

Kirish

Moliyaviy xatarlarni boshqarish har qanday moliyaviy muassasa barqarorligining tamal toshidir. Islom banklari kontekstida esa bu tushuncha Shariat qonunlari bilan belgilanadigan o'ziga xos talqinga ega. An'anaviy bank faoliyatidan farqli o'laroq, islom moliyasi riba (foiz), g'arar (haddan tashqari noaniqlik) va maysir (qimor)ni taqiqlash, shuningdek, aktivlarga asoslangan va riskni taqsimlash prinsiplarini ilgari surish orqali boshqaruv va xatar menejmentiga o'ziga xos yondashuvni talab qiladi. Ushbu maqola islom banklarida xatar menejmentining murakkabligini tadqiq etishni, uning asosiy prinsiplarini, asosiy xatarlarini, boshqaruv doiralarini, yumshatish strategiyalarini va tartibga solish muhitini tahlil qilishni maqsad qilgan. Islom moliyasining tezkor o'sishini hisobga olgan holda, samarali risk menejmenti tizimlari nafaqat muassasalarning mustahkamligi, balki butun islomiy moliya sanoatining ishonchliligi va barqarorligi uchun ham juda muhimdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Islom moliyasi sohasi so'nggi 40 yil ichida jadal rivojlanib, Shariat qonunlariga muvofiq raqobatbardosh muqobil variantlarni taklif etdi. Ushbu sohaning adabiyotlari islom banklarining asosiy prinsiplarini, jumladan Qur'on va Sunnatdan kelib chiqqan riba (foiz)ni taqiqlashni, ya'ni oldindan belgilangan to'lovlarni asosiy summadan oshirib olishni man etishni va uning o'rniga riskni taqsimlash orqali qonuniy foydani rag'batlantirishni chuqur o'rganadi. Shuningdek, g'arar (noaniqlik)ni taqiqlash, ya'ni shartnomalarda haddan tashqari noaniqlikni cheklash ham muhim o'rin tutadi. Bu prinsiplar islomiy moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarning o'ziga xosligini belgilab beradi [2].

Risk menejmenti nuqtai nazaridan, islom banklari an'anaviy banklar duch keladigan kredit, bozor, operatsion va huquqiy xatarlar kabi muhim muammolarga duch keladi. Biroq, Shariatga muvofiqlikni ta'minlash zarurati ushbu xatarlarga yangi qatlam qo'shadi va ularni boshqarishda maxsus yondashuvlarni talab etadi. Masalan, Shariatga muvofiq ipoteka kabi mahsulotlar uchun sug'urta olishda musulmon iste'molchilarning qiyinchiliklarga duch kelishi va ularni an'anaviy, nomuvofiq sug'urta polislaridan foydalanishga majbur bo'lishi ushbu sohadagi bo'shliqlarni ko'rsatadi. Muvofiqlik bo'yicha mutaxassislar islom banklari va markaziy banklar o'rtasidagi munosabatlarni

Date: 15th January-2026

tartibga solishi, Basel III takliflariga moslashishi va foizni taqiqlash hamda bozor ma'lumotlarini oshkor qilishdan kelib chiqadigan xatarlarni hal qilishi lozim [2].

Boshqaruv va Shariatga muvofiqlik bo'yicha adabiyotlar, ayniqsa, islom moliyasida Shariat boshqaruvi doiralarining ahamiyatini ta'kidlaydi. Hisob-kitob va Islom Moliya Institutlari Auditorlik Tashkiloti (AAOIFI) va Islomiy Moliyaviy Xizmatlar Kengashi (IFSB) o'rtasidagi hamkorlik shariat boshqaruvi doirasi bo'yicha qayta ko'rib chiqilgan yo'naltiruvchi prinsiplar (RSGF) ni ishlab chiqishda muhim qadam bo'ldi. Ushbu standart Shariat boshqaruvi organlari, tartibga soluvchi organlar, direktorlar kengashlari, yuqori boshqaruv, Shariat nazorati kengashlari, Shariatga muvofiqlik, ichki va tashqi Shariat auditi funksiyalari, shuningdek, oshkorlik va shaffoflik kabi muhim komponentlarni qamrab oluvchi o'n to'rtta prinsipni belgilaydi. Ushbu standartning maqsadi boshqaruv va hisobdorlikni yaxshilash orqali jamoat ishonchini oshirish va reputatsiya xatarini kamaytirishdir [1]. Bu kabi doiralar islom banklarida xatarlarni, ayniqsa Shariatga nomuvofiqlik xatarini samarali boshqarish uchun institutsional asos yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot sifatli tahliliy yondashuvga asoslanadi. Tadqiqot islom banklarida xatarlarni boshqarish va risk menejmenti bo'yicha mavjud adabiyotlar, akademik maqolalar, sanoat hisobotlari, tartibga solish hujjatlari (masalan, AAOIFI va IFSB standartlari) va mutaxassislar fikrlarini keng qamrovli ko'rib chiqishga tayanadi. Maqsad mavjud bilimlarni sintez qilish, asosiy tushunchalarni, amaliyotlarni va muammolarni aniqlash, shuningdek, islom banklari uchun risk menejmentining konseptual doirasini ishlab chiqishdir. Maqola ta'rifiy, tahliliy va tanqidiy usullardan foydalanadi, bu orqali mavjud nazariyalarni amaliy kontekst bilan bog'laydi va islomiy moliyaning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda xatar menejmentiga oid noyob nuqtai nazarni taqdim etadi.

Islom banklarida xatar menejmentining asosi Shariat prinsiplarida joylashgan bo'lib, ular an'anaviy moliyaviy tizimlarda uchraydigan ko'plab xatar tushunchalarini qayta shakllantiradi. Riba (foiz)ni taqiqlash mablag'larning narxlash va daromadlarning tuzilishiga ta'sir qiladi, bu esa an'anaviy foiz stavkasi xatari o'rniga daromad stavkasi xatari kabi yangi xatarlarni yuzaga keltiradi. G'arar (haddan tashqari noaniqlik)ni cheklash esa murakkab derivativlar va noaniq shartnomalardan foydalanishni cheklaydi, bu esa ma'lum turdagi bozor xatarlarini kamaytirishi mumkin bo'lsa-da, ba'zi moliyaviy vositalarning mavjudligini cheklaydi. Riskni taqsimlash prinsiplari (masalan, musharakah va mudaraba) foyda va zararni taqsimlash orqali an'anaviy qarzga asoslangan moliyalashtirishdan farq qiladi, bu esa kredit xatarining tabiati va boshqaruvini o'zgartiradi.

Kredit xatari: Bu xatar an'anaviy banklarda mavjud bo'lganidek, qarz oluvchining shartnomaviy majburiyatlarini bajarmaslik xatarini anglatadi. Biroq, mudaraba va musharakah kabi riskni taqsimlashga asoslangan moliyalashtirish usullarida, moliyalashtiruvchi daromad va zararga bevosita sherik bo'ladi, bu esa kredit xatarini ko'proq kapital xatari yoki biznes xatari shakliga o'tkazadi.

Date: 15th January-2026

Bozor xatari: Bu aktivlar narxлари, valyuta kurslari yoki tovar narxlarining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan zararlar xataridir. Islom banklari uchun daromad stavkasi xatari ayniqsa dolzarbdır, chunki ularning daromadlari foiz stavkalariga bog'liq emas, balki shariatga muvofiq bozor narxлари va foyda stavkalariga asoslanadi.

Operatsion xatar: An'anaviy banklardagi kabi, bu ichki jarayonlar, odamlar, tizimlar yoki tashqi hodisalardagi nomuvofiqlik yoki nosozlik natijasida yuzaga keladigan yo'qotish xataridir. Islom banklari uchun bu xatarga Shariatga nomuvofiqlik xatari (Shari'ah non-compliance risk) ham kiradi. Ushbu xatar islom bankining Shariat prinsiplaridan chetga chiqishi natijasida yuzaga keladi va huquqiy sanksiyalar, tartibga solish jarimalari va jiddiy reputatsiya yo'qotishlariga olib kelishi mumkin [1].

Likvidlik xatari: Islom banklari uchun Shariatga muvofiq likvidlikni boshqarish vositalarining cheklanganligi sababli, likvidlikni samarali boshqarish qiyinchilik tug'diradi.

Reputatsiya xatari: Bu xatar mijozlar, investorlar yoki boshqa manfaatdor tomonlarning ishonchini yo'qotish bilan bog'liqdir. Shariatga nomuvofiqlik xatari reputatsiya xatariga bevosita ta'sir qiladi, chunki bu islomiy moliyaviy muassasalarning asosiy savdo belgisi hisoblanadi.

Huquqiy xatar: Shariat qonunlarining turli mamlakatlarda turlicha talqin qilinishi va amaldagi huquqiy tizimlarga integratsiya qilishning murakkabligi islom banklari uchun huquqiy xatarlarni oshiradi.

Islom banklarida riskni boshqarish doirasi an'anaviy banklarga o'xshash tarkibiy elementlarni o'z ichiga olsa-da, Shariatga muvofiqlikni ta'minlash uchun noyob mexanizmlar bilan to'ldiriladi. Markaziy o'rinni Shariat nazorati kengashlari (SNK) egallaydi. Bu kengashlar mustaqil huquqshunoslardan iborat bo'lib, bank operatsiyalari, mahsulotlari va xizmatlarining Shariat prinsiplariga muvofiqligini nazorat qiladi va tasdiqlaydi. SNK qarorlari majburiy kuchga ega bo'lib, ular bankning huquqiy va operatsion faoliyatiga bevosita ta'sir qiladi.

AAOIFI va IFSB tomonidan ishlab chiqilgan Shariat boshqaruvi bo'yicha qayta ko'rib chiqilgan yo'naltiruvchi prinsiplar doirasi (RSGF) islom banklari uchun Shariat boshqaruvining mustahkam va samarali tizimini yaratish bo'yicha yangilangan prinsiplar va qoidalarni belgilaydi [1]. Ushbu doira quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Shariat boshqaruvi organlari va ularning roli.

Tartibga soluvchi organlar, direktorlar kengashlari va yuqori boshqaruvning majburiyatlari.

Shariat nazorati kengashlari va ularning mustaqilligi.

Shariatga muvofiqlik funksiyalari, ichki va tashqi Shariat auditi.

Oshkoralik va shaffoflik talablari.

Ushbu standartlar boshqaruv va hisobdorlikni yaxshilash, jamoat ishonchini oshirish va reputatsiya xatarini kamaytirishga qaratilgan [1]. Shariatga muvofiqlik funksiyasi endi faqat SNK ning vazifasi emas, balki butun tashkilot bo'ylab, jumladan ichki audit, xatar menejmenti va huquqiy bo'limlarda ham integratsiyalashgan holda boshqariladi.

Date: 15th January-2026

Riskni taqsimlashga asoslangan moliyalashtirish: Mudarabah (foyda va zarar taqsimoti bilan investitsiya) va musharakah (shariklik) kabi usullar xatarlarni bank va mijoz o'rtasida taqsimlash orqali ma'lum turdagi kredit xatarlarini boshqarishga yordam beradi.

Takaful (Islomiy sug'urta): An'anaviy sug'urtadan farqli o'laroq, takaful o'zaro yordam va hamkorlik prinsiplariga asoslanadi. Bu Shariatga muvofiq riskni uzatish mexanizmi bo'lib, g'arar va ribani o'z ichiga olmaydi. Takaful mahsulotlarining etishmasligi iste'molchilarni an'anaviy sug'urtaga murojaat qilishga majbur qilishi mumkin, bu esa sohada muhim muammo hisoblanadi [2].

Sukuk (Islomiy obligatsiyalar): Sukuk aktivlarga asoslangan qimmatli qog'ozlar bo'lib, ma'lum bir aktivga egalik huquqini beradi va an'anaviy obligatsiyalardan farqli o'laroq, foiz emas, balki aktivdan olingan daromadni taqdim etadi. Ular islom banklariga uzoq muddatli mablag'larni jalb qilish va likvidlikni boshqarish imkonini beradi.

Murabaha, ijarah, salam va istisna kabi moliyalashtirish usullari: Ushbu usullar aktivlarga asoslangan bo'lib, aniq shartnomaviy tuzilmalarga ega bo'lganligi sababli, ular g'arar xatarini kamaytiradi va tranzaksiyalarning shaffofligini oshiradi.

Islom banklarida xatar menejmentining tartibga solish muhiti murakkab bo'lib, markaziy banklar, moliyaviy tartibga solish organlari va AAOIFI, IFSB kabi islomiy moliya standartlarini belgilovchi tashkilotlarning roli bilan belgilanadi. Markaziy banklar bilan munosabatlarni boshqarish va Basel III takliflariga moslashish islom banklari uchun muhim vazifadir [2]. Tartibga soluvchi organlar islom banklari uchun Shariatga muvofiq kapital talablarini, likvidlik qoidalarini va korporativ boshqaruv standartlarini ishlab chiqishda faol ishtirok etmoqda.

Standartlashtirishning yetishmasligi: Turli yurisdiksiyalarda Shariat talqinlarining xilma-xilligi global miqyosda Shariatga muvofiqlikni standartlashtirishni qiyinlashtiradi.

Likvidlik vositalarining cheklanganligi: Qisqa muddatli Shariatga muvofiq pul bozori vositalarining cheklanganligi islom banklarining likvidlikni boshqarish imkoniyatlarini cheklaydi.

Mahsulotlarning murakkabligi: Ba'zi islomiy moliyaviy mahsulotlarning murakkab tuzilishi Shariatga nomuvofiqlik xatarini va operatsion xatarlarni oshirishi mumkin.

Ma'lumotlarni oshkor qilish va shaffoflik: Ba'zi mamlakatlarda bozor ma'lumotlarini oshkor qilish bo'yicha tartibga solish talablarining yetishmasligi shaffoflikni kamaytirishi mumkin [2].

Kuchli Shariat boshqaruvi: SNK ning mustaqilligini, shaffofligini va samaradorligini ta'minlash.

Ichki Shariat audit: Muntazam va mustaqil ichki Shariat auditini o'tkazish.

Shaffof hisobot: Shariatga muvofiqlik va moliyaviy faoliyat bo'yicha aniq va shaffof hisobotlarni taqdim etish.

Uzluksiz ta'lim va malaka oshirish: Barcha xodimlarning Shariat prinsiplari va xatar menejmenti bo'yicha bilimlarini oshirish.

Xalqaro standartlarni qabul qilish: AAOIFI va IFSB tomonidan belgilangan xalqaro standartlarni qabul qilish va ularga rioya qilish [1].

Xulosa

Islom banklarida xatarlarni boshqarish Shariat prinsiplaridan kelib chiqadigan o'ziga xos murakkablik va noyoblik bilan ajralib turadi. Riba, g'arar va maysirni taqiqlash, shuningdek, riskni taqsimlash prinsiplari an'anaviy moliyaviy tizimlardan farqli bo'lgan xatar landshaftini yaratadi. Shariatga muvofiqlik xatari islom banklari uchun eng muhim xatarlardan biri bo'lib, u reputatsiya, huquqiy va operatsion xatarlarga bevosita ta'sir qiladi.

Islom banklari o'z barqarorligini ta'minlash uchun kuchli Shariat boshqaruvini, jumladan mustaqil Shariat nazorati kengashlarini va samarali ichki Shariat auditini joriy etishi shart. AAOIFI va IFSB kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan yangi standartlar va yo'nalishlar Shariat boshqaruvining yaxshilanishiga va shaffoflikni oshirishga xizmat qiladi, bu esa o'z navbatida islomiy moliya sanoatining jamoat ishonchini mustahkamlaydi [1].

Kelajakda islom banklari sohasini barqaror rivojlantirish uchun quyidagilarga e'tibor qaratish lozim: standartlashtirishni yanada oshirish, Shariatga muvofiq likvidlik vositalarini rivojlantirish, mahsulotlarni tuzilishini soddalashtirish va tartibga soluvchi organlar bilan hamkorlikni kuchaytirish. Bu sa'y-harakatlar nafaqat islom banklarining moliyaviy mustahkamligini, balki global moliyaviy tizimda yanada kengroq qabul qilinishini va etukligini ta'minlash uchun ham juda muhimdir. Samarali risk menejmenti islom banklarining o'ziga xos etik va ijtimoiy maqsadlariga erishishda hal qiluvchi rol o'ynaydi va ularni barqaror va adolatli moliyaviy kelajak sari yo'naltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] Khan, Mohammad H., Habib Ahmed, and Salman Syed Ali. Islom bankchiligida risklarni boshqarish: Mikro va Makro o'lchamlar. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2011.
- [2] Karim, Rifaat Ahmed Abdel, et al. Islom moliyaviy institutlari uchun riskni boshqarish. Hoboken: John Wiley & Sons, 2011.
- [3] Dusuki, Asyraf Wajdi, and N. B. Abdullah. "Shariat xavfi Islom moliyasida: ko'rib chiqish va kelajakdagi tadqiqot kun tartibi." Islom Buxgalteriyasi va Biznes Tadqiqotlari Jurnali, vol. 5, no. 2, 2014, pp. 201-224.
- [4] Boukhatem, J. "Kredit riskining determinantlari Islom banklari va an'anaviy banklarda: Empirik tadqiqot." Xalqaro Islom va Yaqin Sharq moliyasi va menejmenti jurnali, vol. 9, no. 1, 2016, pp. 100-116.
- [5] Hassan, M. Kabir, and Rasem N. Kayed (Eds.). Islom Moliyasi: Nazariya va Amaliyot. New York: Palgrave Macmillan, 2017.

